



Драгољуб
М. ВУЈОВИЋ

ФОТОГРАФИ У ГОРЊЕМ МИЛАНОВЦУ, ГУЧИ И ИВАЊИЦИ

УДК: „“

АПСТРАКТ: У тексту су обрађени подаци о фотографима као занатлијама у Горњем Милановцу, Гучи и Ивањици који су имали основане фотографске радње по тада важећим прописима. Фотографи су углавном обављали послове снимања грађана и објеката у овим градовима и селима, у првом реду за личне карте и исправе, пасоше, војне и ђачке књижице, за персонална документа и остале потребе. О овој теми до сада није ништа целовито написано, осим делимично у неким публикацијама.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: фотографске радње у Горњем Милановцу, Гучи и Ивањици, фотографске радње и атељеи, фотографски апарати, снимања, фотографски папир, филмови и хемикалије за развијање филмова и фото-папира.

Кратак преглед проналаска и развоја фотографије у Европи дат је у тексту истог аутора који је објављен у XXXVII Зборнику радова Народног музеја (странице 217–264).

Пионир ширења фотографске вештине у Србији био је Анастас Јовановић (1817–1899), па због економичности овде не преносимо тај уводни текст.

Међутим, посебно истичемо да је у Паризу 1839. године званично објављен проналазак фотографије, који је познат као Дагеров поступак (дагеротипија^{*}). Француска Академија наука и уметности 19. августа 1839. године званично је прихватила Дагеров проналазак и поклонила га човечанству. Поступак израде фото-апарата, филмова, фото-папира и технологије развијања филмова и начина снимања људи, природе и објеката, током минулих деценија убрзано се развијао у Америци, европским у другим државама, све до данашњих дигиталних и електронских апарата и израде фотографија у црно-белој техници и боји, на фотографском папиру и компакт дисковима (CD).

Ову технологију у Србији прате стручна литература и стручни часописи. Превазиђени фото-апарати и опрема поступно се повлаче и смештају у депое музеја као занимљиви експонати.

* Дагеротипија је метод фотографисања помоћу сребрених или посребрених бакарних плоча прекривених слојем јодида сребра. Проналазак овог првог фотографског поступка је сликар, Француз Луј Дагер (1787–1851) – Мала енциклопедија Просвета, II издање, Београд, 1969, 369.

Објављивањем овог текста, заједно са текстом о фотографима Чачка, завршава се напис о фотографима у Моравичком округу (Чачак, Горњи Милановац, Гуча и Ивањица).

Горњи Милановац

Од 1853. године, када је по премештању вароши из Бруснице отпочела изградња Деспотовице, односно Горњег Милановца, па до данас, није написана ниједна публикација о фотографима као занатлијама.

Имена фотографа који су радили у Горњем Милановцу помињу се спорадично и обично су, заједно са печатом радње, уписана на фотографијама.

У Леушићима, општина Горњи Милановац, умрла су два брата Лучића, Миладин и Милорад.¹ Миладин је био сајција, а умро је 1884; Милорад је био „вотограф“ (фотограф) и умро је 1890. године и на његовом уклесан је фотографски апарат на ногарима (стативима).

Из богате фотографске делатности до сада су штампане две књиге које су илустроване великим бројем фотоса² и пригодним текстовима. Фотографи су били Добринка и Благоје Ђорђевић (отац и кћи), Димитрије Коцић, Павле Савић и Милан Зисић. Ова прва књига садржи 597 црно-белих фотографија различитих димензија, које обухватају време од 1900, па до 1950. године и даље.

Друга књига је „Породични албум старог Милановца“.³ Поред 667 црно-белих фотографија у њој се налазе и пропратни текстови. Легенде испод фотографија скоро да не садрже године снимања, али се може закључити да се односе на период од 1920. до 1950. године.

Испод портрета фотографа Благоја Ђорђевића написано је да је био велики мајстор фотографије, човек који је најзаслужнији што је до данас сачувано много фотографија старог Милановца (појединачни портрети, скупни фотоси, споменик у Такову са погледом на дворца Обреновића (данас не постоји), милановачка пијаца после Првог светског рата и многе друге).

Захваљујући Мирославу Марковићу Лафу из Горњег Милановца, који је истражио податке за ове милановачке фотографе, исписујемо њихове кратке биографије.

- 1 Рајко Николић, „Камена књига предака“, НИРО Задруга, Београд, 1979, 58.
- 2 Група аутора (др Миломир Глишић, Душан Д. Илић, Александар Лазаревић, Радмило Лале Мандић, Мирослав Лаф Марковић и Миодраг Ристић): „Стари Милановац“, Скупштина општине Горњи Милановац, Музеј рудничко-таковског краја, 2003, III допуњено издање, 154 и 178.
- 3 Душан Д. Илић, „Породични албум старог Милановца“, Скупштина општине Горњи Милановац и Душан Д. Илић, Горњи Милановац, 1999, 324.

Благоје Ђорђевић (1888–1965)

Рођен је на Руднику. Пред Први светски рад дошао је из Тополе у Горњи Милановац. У Тополи је учио фотографски занат, али нема података код ког мајстора.

У Горњем Милановцу је отворио радњу. Око 1930. године одлази у Ниш, а радњу преузима и води његова кћерка Добринка (1910–1977), која је код оца веома успешно изучила фотографски занат. У Горњем Милановцу имали су кућу и атеље. Она је радила до 1972. године када је отишла у пензију. Благоје и Добринка су се у свом фотографском раду истицали квалитетом снимљених особа и високом професионалношћу. Добринка је била фотограф ретког сензибилитета и мајсторства. Оставила је драгоцену фото-хронику без које данас не бисмо могли да реконструисемо један период у животу, развоју и атмосфери Горњег Милановца. Али, то је могуће захваљујући снимцима и фотографијама Добринке Ђорђевић. Зато многе породице рудничко-таковског краја у својим албумима чувају фотографије које су они урадили. Благоје је сахрањен на Руднику, на гробљу у засеоку Звезда, а Добринка на гробљу у Горњем Милановцу.

Димитрије Коцић⁴

На две до три године пред почетак Другог светског рата (1914–1918) из Чачка је у Горњи Милановац са породицом дошао Димитрије Коцић и у Улици краља Александра отворио фотографску радњу. Приликом паљења града 15. октобра 1941. изгорела је и његова радња, па је тада са породицом отишао у Београд.

Павле Савић (Београд, 1883 – Лозница, 1964) и
Милан Зисић

Ова два фотографа помињу се у књизи „Стари Милановац“, али о њима нема никаквих података. Претпоставља се да су радили као фотографи у Горњем Милановцу крајем XX века. Ово потврђује и податак да од велике цинцарске породице Зисић, после Првог светског рата, није остао нико.

Фотограф Павле Савић радио је у Ваљеву. Познат је његов фотос „Дечје забавиште – Ваљево 1917“, са правоуглим печатом „Павле Савић – фотограф – Ваљево“. У Првом светском рату био је и ратни фото-репортер. По завршетку рата настанио се у Лозници где је отворио фото-радњу „Паја Савић“, радећи

4 | Опширнији биографски подаци о Д. Коцићу дати су у Зборнику радова Народног Музеја у Чачку у броју XXXVII, Чачак, 2007. 232–233.

напореда и фирмописачке послове. Доцније је неко време живео у Шапцу и Богатићу.⁵ У Календару је објављен и лексикон фотографа од 1851. до 1951. године.

Мићун Симић

Рођени Милановчанин, Мићун Симић отворио је фотографску радњу за време Другог светског рата, а рад је наставио и касније у центру града, у Љубићкој улици. После његове смрти радњу је преузео његов син Симо, који је фотографски занат изучио од оца. Радио је до око 1980. године када је затворио атеље.

Драгиша Милетић (1921)

У варошици Рудник, пре Другог светског рада, било је седиште Качерског среза. Између два светска рата на Руднику није било фотографа. Они су, по потреби, долазили из других места, а посебно у време када су одржавани сточни вашари и народни сабори. Најчешће је долазио Љубо Рашић из Заграђа, испод Рудника. О њему за сада не постоје други подаци.

Рудничанин Драгиша Милетић (1921) је први фотографски апарат купио 1938. године. Био је запослен у руднику олова и цинка на Руднику, где је и пензионисан. Од када је купио фото-апарат, бавио се фотографијом као активан фото-аматер све до данашњих дана. Када је на Руднику био оформљен фото-кино клуб (веома успешан у југословенским размерама) и Драгиша Милетић је постао његов члан. Бавио се и уметничком фотографијом. Своје радове излагао је, поред осталих градова, и у Београду. Има богату колекцију ратних фотографија из Другог светског рада, али и из новијег времена. Снимљене филмове седмично је доносио на прераду у Чачак, најчешће у Фото-радњу „Моцо“.

Александар Лека Јовановић (1924–1983)

Фотограф Лека Јовановић рођен је у Заграђу 1924. године. Отворио је фотографску радњу у Горњем Милановцу у Љубићкој улици, а касније се преселио у Карађорђеву улицу. Радњу је водио до 1962. године када ју је затворио, јер је прешао да ради у Предузећу за израду амбалаже за прехранбену индустрију „Типопластика“ у Горњем Милановцу. Радио је на пословима репрофотографа. Преминуо је 20. марта 1983. године. Сахрањен је на Градском гробљу у Горњем Милановцу.

Фотографску делатност је обављао двадесет година.

5 | Здравко Ранковић, „Календар Колубара за 2007“, Ваљево, 2007.

У Горњем Милановцу је постојао фото-атеље под називом „Милка“. То се види и на фотографији Милановчанке Даре Пајовић. У књизи „Стари Милановац“ нема идентификационих и осталих података.

Радмило Лале Мандић (1928–2005)

Када је реч о фотографима овог града, не треба губити из вида значајну активност Радмила Лала Мандића, дипломираног правника, дугогодишњег заменика директора бившег Грађевинског предузећа „Градитељ“ у Горњем Милановцу и уредника више издања „Дечијих новина“. Његове фотографије имају документарну вредност и за привреду и за културу овог града. Он је био њихов фотограф – сниматељ, али у првом реду хроничар. У његовој кући остало је више стотина негатива, фотографија и докумената који чекају истраживања архивара. О њима се брину стручњаци запослени у Музеју рудничко-таковског краја у Горњем Милановцу.

Велибор Таловић (1928)

Од 1965. до 1975. године у Прањанима је фотографске услуге најчешће пружао Велибор Таловић, који је на већи број фотографија стављао печат: „Фото Таловић Велибор, Прањани – Чачак“. Филмове је доносио у Чачак на развијање и израду фотографија. Услуге је најчешће користио у Фото-радњи „Мики“ Михаила Микија Вујовића. Данас са породицом живи у Горњем Милановцу.

Данас су у Горњем Милановцу активни Фото „Колор-експрес“ Глиша Шишовића, Фото „Елита“ Зорана Рајића, Фото „Птичица“ Дејана Савића и Павла Јошевског. Затвориле су се радње Станимира Зарића и Миодрага Симића.⁶

„Таковске новине“ су основане 1961. године. У редакцији ових новина радио је дуже време и Симо Марић који је успешно обављао послове фото-репортера.

Музеј рудничко-таковског краја у Горњем Милановцу основан је 1994. године. Послове снимања за потребе овог Музеја обавља фотограф Саша Савовић.

6 | Ово су подаци од 9. јуна 2006. године, али су они током времена сигурно промењени..

Гуча

У књизи „Драгачевски занати и занимања“⁷ веома детаљно су обрађени занати и занимања, али међу њима нема фотографа. У Гучу су, као мање среско место, долазили путујући фотографи који су обављали потребна снимања. Међутим, података о њима нема. Најчешће су долазили фотографи из Чачка. Тако је, на пример, Томо Зупан (1897–1947), познати фотограф из Чачка, 1930. године снимио варошицу Гучу и скуп рабација са дванаест и више шинских петворних кола натоварених јабукама „будимкама“ под називом који је штампан на фотографији – „Извоз јабука из магацина Алексе Протића – Гуча“. Обе фотографије је, као разгледнице, штампао за продају Адам Протић из Гуче.

Петроније Броћић (1875–1950)

Ретко се може наћи пример да је отац своју кћер научио фотографском занату. Ово је врло занимљиво, с обзиром на услове рада и учења, али о томе нема довољно сачуваних података у породици Броћић.

Петроније Броћић, од оца Милића, рођен је 7. јануара 1875. у Гучи, а преминуо је 28. јула 1950. године. Са супругом Радојком изродио је Љубицу, Данка, Раденка и Даницу. Учествовао је у Првом светском рату. По занимању је био ковач у Гучи. Својевремено је показивао велико интересовање за снимање и израду фотографија. Нема података где је и када изучавао фотографски занат, као ни да ли је имао своју фотографску радњу. Петроније је око 1935. године радио као економ у гучкој болници.

Приликом истраживања нису пронађене фотографије које је снимио Петроније Броћић, осим једне коју је 2007. откупио у Београду од колекционара Мирослав Александрић из Младеновца, који је ове године завршио рукопис за књигу „Фотографи Србије до 1918.“, али која још није штампана. Фотографија коју је урадио Петроније има димензије 10,5 x 8 cm и на њој је, испод ликова, уписан текст: „На Миланкин рођендан 18. фебруара 1911. год. Гуча“. На полеђини је, штампаним словима, отиснут печат: „Петроније Броћић, фотограф, Гуча“. На фотографији се налази девет млађих жена распоређених у два реда које су обучене у градску ношњу. Нигде нису исписана њихова имена.

Селимир Лончаревић (1897–1982)

Иако је цео радни век Селимир Лончаревић провео у Београду, његове податке износимо за подручје Гуче. Рођен је 1897. године у Рогачи (Драчево),

7 | Радован М. Маринковић, „Драгачевски занати и занимања“, Међуопштински историјски архив Чачак, Чачак, 1985.

од оца Андрије и мајке Стане. После завршене основне школе отишао је да изучава занат у Краљеву код фотографа Димитрија М. Ђукића (око 1895–1955). Димитријев отац Милоња, родом из околине Берана, године 1917. се са седморо деце доселио у Самаиле код Краљева на имање Здравка Чоловића. Чоловић је био на Солунском фронту, па није имао ко да обрађује његово имање. Зато је позвао ратника М. Ђукића да се досели код њега, јер су се знали из рата.

Димитрије М. Ђукић занат је изучио у Солуну. Фотографску радњу је отворио у Краљеву око 1920. године. Радња је пословала под називима „Фотограф Д. М. Ђукић“ – Краљево и „Фотографски атеље Д. М. Ђукић“ – Краљево, које је уштампавао на самим фотографијама. Ђукић је у Краљеву радио до 1925. године, када се преселио у Нови Пазар, где је отворио нову фотографску радњу.

Лончаревић је најпре почео да ради као фото-репортер у Централном хигијенском заводу у Беогаду.⁸ Фотографским занатом почео је да се бави 1928. године. У пензију је отишао 1971, па је његова кћерка Ирена, удата Лазић, преузела фотографску радњу „Фото Лончаревић“, Теразије 32. Она је код оца радила две године. Радња се налазила између хотела „Москва“ и ресторана „Атина“. Због урбанистичких планова пресељена је у Балканску 27.

У истраживању података о Лончаревићу ангажован је Милан Р. Милошевић из Београда. Он је почетком фебруара 2007. нашао Зорана Стевановића (1948) који је код Лончаревића од 1. септембра 1957. до 1. септембра 1960. године успешно изучио фотографски занат. Његов отац Никола својевремено је такође завршио фотографски занат код Лончаревића, а потом је отворио и своју радњу „Фото Ница“ у Београду. Зоран је показао оригинални уговор о учењу фотографског заната у атељеу Лончаревића.

Зоран Н. Стефановић испричао је да је Селимир Лончаревић у Београду имао веома добро технички опремљену радњу на Теразијама 32. Био је то комфоран локал. Лончаревић је радњу вероватно отворио око 1930. године. Она је ту била све до 1962. године, када је зграда порушена. Касније је обезбедио локал у Балканској 27.

Селимир је са супругом и кћерком Иреном (1930) живео у Улици Маршала Бурјугова. Радња је радила и током немачке окупације (1941–1945).

Ирена је неко време водила фотографску радњу, али ју је потом затворила и продала. Удала се за Милутина Лазића (син фотографа Илије Лазића из Ужица) са којим има сина Зорана. Милутин је радио у фирми Cinefoto, која се бавила прометом фото-материјала и апарата претежно из увоза.

Фотографи Селимир Лончаревић и Урош Влаховић (имао фото-атеље „Венус“), важили су за најбоље мајсторе у Београду и били су прави уметници у свом послу. Лончаревић је у свом атељеу фотографисао много грађана и познатих личности, између осталих и Десанку Максимовић. Имао је одличну

8 | Зоран Станковић, „Фотографи (Београдске фотографске занатске радње и портрети власника у њиховим атељеима)“, каталог, ред. бр.25, Фото-савез Југославије, Београд, 1987.

фото-опрему и немачке фото-апарате. Једини је пре 1941. године имао апарат за брзо фотографисање (за пет минута). Фото-материјал је увозио из Немачке од Agfe (Lewerkusen).

Атеље је био у два нивоа – одељење за пријем и снимања муштерија у првом, а лабораторија изнад, у другом.

Фотографски занат се код Лончара, како су га звали, изучавао три године. Веома је држао до квалитета у раду и професионалности. Захтевао је рад, ред и дисциплину. Поред тога, био је велики господин, каквог скоро није било у Београду. Никада није дошао у радњу без уредног одела, чистих ципела, беле кошуље и кравате. Био је висок и крупан човек, уз то и елегантан. Увек је држао по два ученика и више квалификованих радника. Израђивао је одличне фотографије. Излози су били крајње естетски уређени и осветљени. Приликом снимања од муштерија је узимао податке које је стављао у посебан регистар, тако да је касније по наруџбини могао лако да изради дупликате. Пре 1941. године фотографисање у атељеу се заказивало, а за групно се долазило у фијакерима, па је фотографисање трајало и по три часа. Пробе ради, израђиване су само оне фотографије које су најбоље снимљене. У то време овај занат је био цењен и добро плаћен. У пензију је отишао 1971. године.

Селимир Лончаревић је, после краће болести, преминуо 1982. године. Сахрањен је на Новом гробљу у Београду.

За време живота у Београду одржавао је везу са родитељима и родбином у Рогачи и Гучи. Потврду за то налазимо и у песми „Добročинитељ Селимир“. Своју посвету „Милој мајци Станки и оцу Андрији Лончаревићу из Рочаге, од сина Селимира и у спомен прадеди Паји, деку Леку, баки Станици, тетке Ђурђи и маћехи Разуменки“ исписао је на два бела мермерна стола постављена испред цркве у Гучи. Тај текст у виду песме допунио је Ника-Никола Стојић.⁹ Лончаревић је био и један од већих донатора 1930. године приликом израде спомен-плоче са именима погинулих ратника од 1912. до 1918, а која је постављена на зид Цркве у Гучи (са леве и десне стране од улаза). У току истраживања у Чачку нису пронађене фотографије С. Лончаревића, осим једне у кући Васа Гавровића (9 x 13 cm), где је на полеђини отиснут текст „С. Лончаревић“, полуписаним ћириличним словима, али без датума снимања. Вероватно је урађена у атељеу у Београду око 1930. године.

У атеље Лончаревића долазили су многи фотографи из Београда и унутрашњости Србије, а међу њима и Драган Виторовић из Чачка, јер су од њега имали шта да науче. Код њега је занат успешно завршио и Бранислав Брана Пурић из Чачка.

Лончаревић био је председник Секције фотографских мајстора за град Београд и Врачарски срез 1935. године (не зна се од када и до када) при Удружењу занатлија у Београду.

9 | Радован М. Маринковић, Ника-Никола Стојић, „Нове молитвенице“, „Јел – Мил“, Чачак, 2003, 22.

Из једног писма које су 9. новембра 1935. упутили секретар и председник Секције фотографских мајстора у Београду Влади Бенчићу, фотографу из Београда, сазнају се цене услуга радњи и фото-материјала, али и да је фотографска слава Свети апостол и јеванђелист Лука (31. октобар) величанствено прослављена, што је забележила и престоничка штампа. У истом писму се саопштава и да је за 12. новембар 1935. у 20 часова заказана конференција свих београдских фотографа, на којој ће се можда последњи пут разговарати о споразуму или неспоразуму фотографа о текућим питањима.

Ово детаљно писмо пронашао је недавно, у Београду, у једној трговачкој породици, Мирослав Александрић из Младеновца, истраживач старих фотографа у Србији и откупио га од власника, а потом копију уступио аутору.

Љубица П. Броћић (1904–1982)

Љубица П. Броћић рођена је 1904. у Гучи, од оца Петронија и мајке Радојке, а преминула је 1982. године. Сахрањена је на гробљу у Гучи. Са супругом Видојем Араповићем из Радаљева, који је био опанчар у Гучи, родила је кћерке Драгицу, Милицу и Јелену.

Љубица Броћић (удата Араповић) имала је радњу у Гучи у којој је радила од 1931. до 1955. Године, када је отишла у пензију. Била је веома продуктиван фотограф и стекла је велики број муштерија у Драгачеву и другим местима. У свом раду сарађивала је и са чачанским фотографима. Урадила је доста занимљивих фотографија из Гуче и са подручја Драгачева. Израђивала је фотографије и у току трајања Другог светског рата. Снимала је, поред грађана, и партизане и четнике. Један број ових фотографија сачуван је у породичним албумима. Била је врсни фото-хроничар драгачевског краја.

У време летњих месеци Љубица Броћић долазила је у Прилички Кисељак где је снимала и бањске госте. По позиву Илије Ј. Лазовића, кафеџија из Прилика снимала је 1939. испред кафане велику свадбу Илијине сестре Косе и њеног мужа Косте Деспотовића, трговца из Ужица. Снимала је Илијине родитеље, оца Јовића и мајку Живану као и друге грађане приличног краја.

Своје кћерке Драгицу (1925–?) и Милицу (1927–1957) послала је на изучавање заната у Ужице код чувеног фотографа Милана Протића. Занат су изучавале од 1942. до 1943. године када су се вратиле у Гучу. Наставиле су рад у радњи код мајке све до удаје, када су отишле у Београд. Нема података о њиховом фотографском раду.

Када је Љубица отишла у пензију 1955. године, радњу је преузео и водио њен сестрић Дојчило Протић (1933–2007), који ју је водио све до 1964. године. Пошто није имао положен мајсторски испит, а то је био услов да вођење радње, морао је да 1955. године у Чачку стекне мајсторско звање. У комисији су, поред осталих чланова, били фотографи из Чачка: Драгослав Драган Виторовић и Милисав Пешић. Радњу је затворио 1964. године, јер је започео да ради друге

послове. Знатан број филмова и фотографија Љубица је 1945. године уништила, не желећи да их чува због могућих непријатности.

Податке о Петронију и Љубици аутору је 3. априла 2007. године дао њен сестрић Дојчило Протић који у својој кући чува фото-апарат Practika са објективом Tessar 2,8/50 Carl Zeiss Jena, камере Retina, Agfa 6x9, Kodak, као и фокомат за репродукцију филмова на фото-папир и старе фотографије.

Селимир Јовановић (1926–2008)

Један од најуспешнијих сеоских фотографа у Драгачеву. Скоро да нема села у које није долазио ради снимања са фотографским апаратом и филмовима спакованим у торби.

Селимир Јовановић је рођен 1926. године у Вичи, од оца Тома и мајке Крстине. Имао је супругу Милијану и сина Радивоја.

Војни рок служио је у Загребу од 1945. до 1949. године у штабу Друге армије. У његовој јединици била је смештена и група немачких ратних заробљеника, међу којима је један од њих био фотограф који је често разговарао са Јовановићем о снимању и изради фотографије. Јовановић је, након тих разговора, првом приликом купио фотографски апарат Fohlender са мехом немачке производње. Са њим је савладао технику снимања. По доласку из војске сам је направио фокомат на тавану своје куће, (уместо црепа на кров је поставио стакло). Од фокомата до крова од црног платна направио је уску комору куда је, по потреби, пропуштао дневну светлост и тако правио фотографије. Често је одлазио у радњу Љубице Броћић-Араповић у и од ње учио проце израде фотографија, јер је био веома заинтересован да добро савлада све занатске елементе. Урађене фотографије је испоручивао муштеријама. Снимао је природу, грађане, свадбе, бабине, весеља и сахране. Није излазио пред комисију да би полагао мајсторски фотографски испит. Зато и није отварао сопствену радњу. Може се рећи да је Сељо, како су га звали, самоуки фотограф.

Користио је разне фото-апарате: италијанску „Берету“ са мехом и призмом, али и савременије Agfa и Kodak без мехова. Има је и немачки војни фото-апарат Еха. Доста је радио са јапанским апаратом Кагепа, али и са руским Кијев, Zenit и Zorkij. Данас ради са класичним јапанским апаратом „Сапоп“.

Већ дуже време не користи своју лабораторију. Фотографије је израђивао у Чачку код Микија Вујовића и Милоша Симовића, а у последње време код Миланка Прелића („Фото-Цане“).

Од 1952. до 1956. године, сваког лета, по 20 дана проводио је у Приличком кисељаку. Ту је снимао бањске госте. Становао је у кући Станише Бајовића у Приликама. Филмове је израђивао у Ивањици код Александра Вујовића, а у Чачку код Михаила Р. Вујовића (Александар и Михаило су браћа).

Као афирмисани фотограф (без стручног испита) обучио је у снимању Велибора Главоњића из Виче, а и Рада Герзића је, који данас има фото-радњу

у Лучанима, такође из Виче, заинтересовао за фотографију. Поред снимања, Јовановић се бави и земљорадњом, а у слободно време разним пословима прецизне механике. Иако самоук, добро је политехнички образован.

Ове податке Селимир је дао аутору 20. априла 2007. године у Чачку. Преминуо је у Вичи 2008. године.

Раде Плазинић (1935)

За Рада Плазинића из Губереваца може се рећи да је први сеоски фотограф, јер није отварао радњу ни у Гучи ни у неком другом месту. Рођен је 1935. године у Губеревцима.

Фотографски занат је завршио код Милисава Пешића у Чачку.

У родном селу радио је фотографске послове од 1962. до 1988. године. Услуге је пружао мештанима Губереваца, Горачића и суседних села. Од 1988. године радњу је преузео његов син Милутин, који данас има атеље у Гучи под називом Фото „Плазина“.

Раде Плазинић је користио савремене фотографске апарате: Јашика, Practi-ка, Canon... Фотографије су му објављиване у „Чачанском гласу“ и „Драгачевском трубачу“.

Ружица Ђорђевић (1946–1995)

Ружица Ђорђевић је, после Љубице Браловић (Араповић), била друга жена-фотограф у Гучи (Фото „Рушка“ – Гуча).

Рођена је 15. децембра 1946. године у Грабовцу код Руме. Фотографски занат је завршила у Београду. Као фото-репортер радила је у Новинској установи ТАНЈУГ. Око 1970. године дошла је у Чачак и као фотограф радила у радњи Драгослава Драгана Виторовића (Фото „Украш“). Ту је остала око две године, да би потом отишла у Гучу, где је 1974. отворила фотографску радњу Фото „Рушка“. Радњу је водила до 1995. године. У браку са Перишом родила је сина Рада. Преминула је у Гучи 1995. године.

У Гучи је, врло кратко додуше, постојала и фотографска радња „Каћа“, али о њој нема података.

Поред професионалних фотографа постојали су и аматери, као што је Жико Драмљић из Гуче, наставник ликовног образовања у Основној школи „Милица Павловић“ у Чачку. Он је прикупио податке за фотографе Рада В. Плазинића из Губереваца, Селимира Т. Јовановића из Виче и Ружицу М. Чоловић (Ђорђевић). У Тијању је као аматер радио Блажимир Митровић, али без ближих података.

Ивањица

Градими́р Ж. Луковић (Београд, 1936 – Београд, 1993), дипломирани инжењер грађевине, у својој књизи „Старо лице Ивањице“¹⁰ објавио је 70 разгледница (највише из Ивањице, а мање са Јавора, Приличког кисељака, Мучња и осталих места).

Он је подсетио да су се прве дописне карте у Кнежевини Србији појавиле 1873. године, а нешто касније и разгледнице као варијанта дописне карте.

При крају XIX века и Ивањица је, као млада варош, постала мета фотографских објектива. Фотографије и разгледнице са пажљиво одабираним мотивима и данас представљају изузетну вредну документарну грађу о људима и њиховим делима, као и о минулом времену.

Упутством Министарства народне привреде Краљевине Србије из 1897. године, издавање разгледница било је званично додељено приватним лицима, с тим да се поштује Правилник Светске поштанске конвенције о квалитету, димензијама, обавезном тексту, распореду простора за адресирање и писање. Димензије дописних карата и разгледница биле су 9 x 14 cm.

Кнежевина Србија је 1840. године увела државну пошту која је примала на слање и приватна писма. Поштанске марке уведене су 12. маја 1866. године.

Србија је једна од 22 европске државе које су у Берну 1874. потписале конвенцију о оснивању Светског поштанског савеза.

Серију разгледница српских градова у типографској серији издао је 1896. године београдски књиџар Велимир Валожић, по цртежима Владислава Тителбаха (1847–1925) који је, у акварелима и цртежима, дао ентеријере, личности и сцене са села, као и многе друге етнографске мотиве из Србије.

Прве разгледнице Ивањице појавиле су се почетком XX века у издању књиџаре „Рајковић и Ђуковић“ из Београда (основана 1896). Текст који прати снимак писан је ћирилицом, а поновљен је и на француском језику. Друга страна разгледнице имала је текст: „Србија (Serbie) – дописна карта (Carte Postale)“, а испод њега „Светски поштански савез (Union Postale universelle)“. Ова форма је одавно напуштена. На две пронађене разгледнице налази се записано и име аутора снимка (Давид Бањанац. Једна од њих има и име аутора и име издавача (Фото „Перча“ – фотограф Петар Бјелогрић). Као по неком рђавом правилу, издавачи разгледница и данас не исписују годину снимања, а то смета њиховој документарности. Често се изоставља и име аутора снимка.

Као издавачи разгледница до 1941. појављују се Ивањички Ђура Јеремић (књиџар), Радојица М. Јеремић (трговац), Новица С. Павловић и Вукашин Спасовић (хотелијери), Вукашин Спасовић и сестрић, Фото „Перча“ (Петар Бјелогрић) и „Младић“ (Мил. Драг. Мојсиловић, трговац). У погледу снимања

10 | Градими́р Ж. Луковић, „Старо лице Ивањице – Ивањица са старих разгледница“, ауторско издање, Београд, 1990.

објеката и људи постоји празнина у време балканских ратова 1912. и 1913. године. У групи од 70 сачуваних разгледница у књизи је објављено шест мозаик-разгледница различитих мотива из Ивањице и околине. На само пет њих уписани су фотографи који су их снимили: Давид Бањанац (две) и Петар Бјелогрлић (три). Издавачи нису водили рачуна о фотографима као ауторима. Давид Бањанац, фотограф из Богutowца, снимио је разгледнице Главна улица из центра вароши према Јаворској улици и Зграду Ивањичке електричне централе (фотоси из 1910). Петар Бјелогрлић је 1931. године снимио хотел „Спасовић“ и до њега кућу Добросава Спасовића (павиљон на Равани у Ивањици), а 1938. вилу „Будимка“ у Приличком кисељаку. Све фотографије-разгледнице биле су димензија 9 x 13 cm.

Ивањички албум¹¹

Захваљујући великом ангажовању Мирчете Јовановића, власника Фото-студија „Звезда“ у Ивањици, Александра Николића, лекара у пензији из Ивањице и професора архитектуре Петра Вуловића из Београда, године 2004. штампан је „Ивањички албум“ са 287 фотографија из Ивањицке и околине. Највећи број их је у боји, док су оне старије црно-беле. Све имају велику документарну вредност. Међу њима је и шест које је 1912, као путујући фотограф, снимио Давид Бањанац из Богutowца: 1) зграда Јаворске царинарнице са управником Радојем Вуловићем; 2) изглед ограђеног дворишта карантина на Јавору и државне механе; 3) скуп народних првака из Нове Вароши, Пријепоља, Бијелог Поља, Пљеваља и Сјенице, са управником царинарнице (укупно њих 12); 4) групни фотос братства Вуловића из Кушића (Равна Гора) у коме је живело 60 чланова (на фотографији њих 23); 5) поглед на засеок Вуловића у Равној Гори (панорама); 6) портрет цариниковог оца Михаила Вуловића. Поред тога, вероватно пре 1912, у Ивањици је снимио главну улицу и Јаворску улицу, као и зграду Централне. Поред осталих, занимљива је и фотографија грађевинских остатака бивше царинарнице на Јавору коју је 1967. снимио професор архитектуре Петар Вуловић. Данас јој се губи сваки траг, а имала је значајно место у националној историји Србије.

Никола М. Драгићевић (1869–1900)

У књизи „Моравички занати и занимања“¹², у списковима занатлија на подручју општине Ивањице, наведени су и фотографи. Пре Првог светског рата овим послом бавио се Никола М. Драгићевић из Шума (општина Ивањица), а

11 Мирчета Јовановић, др Александар Николић и Петар Вуловић, „Ивањички албум“, Фото-студио „Звезда“, Ивањица, 2004, 191.

12 Невенка Бојовић, Радован М. Маринковић, „Моравички занати и занимања“, Задружно предузеће „Ивањица“, Ивањица, „Литопапир“, Чачак, 1990, 144.

између два светска рата Јездимир Пивљаковић из Шума и Петар Бјелогрић из Ивањице. После Другог светског рата у Ивањици су фотографске радње имали Зорица Бјелогрић, Александар Р. Вујовић, Миленко В. Нешковић, Слободан П. Бјелогрић, Радомир Куч, Томислав М. Луковић, Мирослав Продановић, Михаило Мики Р. Вујовић и Мирчета Јовановић. У Девидима је радио Милан Боровичанин из Чечине, а у Вучаку Јован Бошковић.

У Шумама¹³ је на гробљу подигнут споменик фотографу Николи М. Драгићевићу. На њему је уклесан текст: „Споменик Николе М. Драгићевића, бив. фотографа који поживи 31 год. а умре 20. марта 1900 год. који служећи у Београду у пожарној чети поред службе свом занимању научио је фотографију са врло добрим успехом који је радио неколико година по унутрашњости Србије: Београду, Параћину, Ђуприји, Лесковцу, Јагодини, Ивањици... Са лепог и одличног рада свог свугде је био признат.“

До сада није пронађена ниједна фотографија коју је снимио Никола М. Драгићевић. На основу текста са споменика може се закључити да је био путујући фотограф и први фотограф из ивањичког краја.

На истом гробљу непознати клесар на споменику Јездимиру Пивљаковићу уписао је следеће: „Био је уметник за све радове – био је фотографиста. Умро је 1936. год.“

Давид Бањанац (1833–1914)¹⁴

Нема много податак о фотографу Давиду Бањанцу, осим да је рођен у Богутовцу 1833. године. Био је ожењен са Росом из Пожаревца, где је неко време радио фотографске послове. Умро је од плућне туберкулозе 1914. године. Сахрањен је у Краљеву.

Бањанац је радио као путујући фотограф, па је за своје послове давао огласе у „Српским новинама“, почев од 1844. године. Сачувана је једна његова фотографија, снимљена у Краљеву, на којој се налазе два детета. На реверсу је ставио печат: „Уметничка фотографија Давида Бањанца“. Текст је ћирилични и распоређен је у два реда. Време снимања није означено. Радио је у свом атељеу у Краљеву и Матарушкој Бањи.

Цитирамо један оглас који је објављен под насловом „Недопуштено“, из чега се види како су радили путујући фотографи:¹⁵

„Нека браћа Мартиновић, самозвани фотографи, одлазе по округу са изјавом, да су у вези са фотографском радњом Душана М. Живојиновић – Шапчанина, те на тај начин прикупљају послове у име г. Живојиновића и муштеријама дају накарадне слике на штету угледа радње г. Живојиновића.

13 Радојко Николић, „Камена књига предака“, НИРО Задруга, Београд, 1979, 58.

14 Зборник радова „Наша прошлост“ бр. 6, Народни музеј Краљево, Историјски архив Краљево, Краљево, 2005, 48.

15 Локалне новине „Грађанин“, бр. 2, Пожаревац, 6. јануар 1911.

У стању смо извести да браћа Мартиновићи немају никакве везе са фирмом г. Живојиновића, јер је он са њима раскинуо послове пре 7 година.

Г. Давид Бањанац, овлашћен као компањон, да иде у округ за примање послова радње г. Живојиновића, јер је с њим у заједници, и нико више. Он – Давид – у тој жељи био је у Петровцу. Петровчанима ће се дати ускоро прилика, да виде рад који су се сликали у горњој радњи, и онда ће се упоредити и радови самозваних фотографа браће Мартиновића, који се протурају на име радње нашег пријатеља г. Живојиновића.“

Овај текст аутору је доставио Мирослав Александрић из Младеновца, који већ дуже време прикупља податке о српским фотографима.

Петар Бјелогрић (1899–1944)

Први фотограф са сталном фотографском радњом (Моравска улица 1) био је Петар Бјелогрић. Рођен је 2. октобра 1899. у Автовцу код Гацког. У браку са Миленијом имао је четворо деце: Зорицу, Слободана, Зорана и Добрилу.

Фотографски занат почео је да учи у Београду код брата Душана, који је око 1920. године, али и касније, имао три фотографске радње. У циљу што бољег усавршавања фотографског заната, Душан је брата послао у Будимпешту, где је по испуњењу услова положио испит за калфу, да би касније, по повратку у Београду, положио и мајсторски испит.

Петар је отворио фотографски атеље у Сплитској улици 5 у Београду, у коме је радио неколико година. У Београду се упознао са лекарима Божидаром Спасовићем (1896–1972) и његовом супругом Драгињом (1900–1979). Постали су пријатељи, а потом и кумови (1930).

Када су лекари Спасовићи почетком маја 1926. године одлучили да напусте рад на клиници у Београду, убедили су Петра да и он дође у Ивањицу и у њој ради као стални фотограф: „Дођи да видиш, па одлучи.“ У Ивањицу се преселио око 1931. године.

Први снимак који је урадио по доласку у Ивањицу била је панорама варошице (9 x 13 cm), разгледница на чијој је левој страни исписано „Ивањица“ (бела слова). Ова разгледница није умножавана. Снимао је грађане, камени мост на Моравици и водопад, Јавор, хотел у Приличком кисељаку, бањске госте и грађане (групно и појединачно) на сабору на Преображење код цркве у Приликама. За време немачке окупације снимао је грађане Ивањице и околине за личне карте које је издавала окупациона власт. Снимао је камером са стативом и плочама. У атељеу је имао рефлектор и блиц на магнезијум. Радио је ретуширање негатива и позитива. Имао је и апарат за повећање фотографија до 50 x 60 cm. Све фотографије је израђивао у црно-белој техници, мада је имао папир у зеленом тону. Неке је и сам нијансирао браон бојом помоћу хемикалија и то по жељи муштерије или, пак, по својој жељи.

По изјави Александра Аца Симића од 7. марта 2007. Године, Петар Бјелогрлић је из Ивањице у Прилике и Прилички кисељак, у време бањске сезоне, долазио чезом, јер је у то време (1930–1940) није било организованог локалног саобраћаја. За вучу чезе имао је или свог или изјамљеног коња.

Фото-материјал је набављао у Београду (папир, плоче и развијаче за филмове и папире), где је постојала продавница немачке фирме Agfa. За време немачке окупације фото-материјал је набављао од Илије Лазића из Ужица, којег је добро познавао. Петар је погинуо 10. јануара 1944. године када су бугарски окупациони војници гађали град из минобацача.

Највећи део података аутору је у писму дала Петрова кћи Зорица Бацковић почетком фебруара 2007. године.

Милован Луковић (1906–1961)

Милован Луковић из Прилика, познатији као „Мишо Багаш“, бавио се, поред свакодневног превоза киселе воде из Кисељака у Ивањицу, угоститељством и свирањем на хармоници. Превоз киселе воде обављао је коњском запрегом. Стигао је да се бави и фотографским снимањем грађана и ђака у Приликама. Фотографски апарат је купио око 1930. године, када се и обучио за снимање. Фотографије су му радили професионални фотографи у Ивањици (Петар Бјелогрлић и други). Снимао је свадбе (Магдалене С. Бајовић из Прилика и Ратомира М. Јевђовића из Дубраве, као и многе друге). Снимио је и сахрану Гаврила М. Јевђовића, председника приличке општине, почетком јуна 1943. године. Имао је два сина, од којих је један (Томислав) касније постао професионални фотограф у Ивањици.

Милош Ђ. Мићовић (? –1948)

Пре Другог светског рата купио је у Београду фотографски апарат којим је снимао грађане у свом Шаренику. Обично је снимао из руке, мада је имао и статив. Све је зависило од конкретне ситуације. Није утврђено где је носио филмове на развијање и израду фотографија. Најближа му је била Ивањица. Убијен је 1. маја 1948. године од групе четника-одметника који су пљачкали робу из задружног магацина у Шаренику.

Саво Р. Оцокољић (1906–1942)

Рођен је 1906. у Брезови, од оца Раденка и мајке Пауне (девојачко Стојковић). Савов брат Боривоје одвео га је у Београд, где је укључен у дворску жандармерију. Службовао је на Дедињу (Бели двор). Касније је упућен на

Косово, где је са јединицом учествовао у гушењу побуне Шиптара. У сукобу са њима био је контузован од бомбе. Због последица рањавања отишао је у пензију у 35. години живота. После тога дошао је кући у Брезову.

Саво се аматерски бавио фотографисањем грађана. Имао је фотографски апарат Agfa са стативима. Снимао је и из руке, односно без статива. Први је у Брезови имао бицикл марке „Викторија“. Фотографисао је родбину, другове, мобе у Шаренику, Брекову и другим местима. Нема података где је носио филмове на развијање и израду фотографија. Савов синовац Радош тврди да је имао много фотографија. Сећа се да су 1942. године немачки војници блокирали Катиће и из Брезове привели већи број грађана које су затворили у кафану Вучића Стамболића. Касније, после неколико дана, Немци су стрељали двадесет двоје људи на Оштрици у Брезови. Међу њима је био и Саво. Није био жењен. У бројним домовима налазе се његове фотографије које се чувају као успомене.

*
* *

Доста снимака у Брезови и околини урадио је и Вукашин Стамболић (1927), од оца Миодрага и мајке Милунке, који данас живи и ради у Београду. Снимао је људе, пољске радове и остале пригодне догађаје. Један број његових фотографија објављен је 2003. године у књизи „Брезова под Мучњем“, аутора Делимира Стишовића, као и у Стамболићевој књизи „Моја Брезова“¹⁷.

Миленко Нешковић (1908–1989)

Рођен је 1908. године у Приликама, од оца Вељка и мајке Миросанде. Отац Вељко је учествовао у Првом светском рату (због последица рањавања остао је тежак инвалид). Миленко, његов брат Милорад и сестра Добрила рано су остали без родитеља. Бригу о њима преузео је стриц Мирко. Миленко је основну школу завршио у Приликама.

По завршетку Првог светског рата смештен је у Дом за ратну сирочад у Чачку (касније бивша касарна „Ратко Митровић“). Изучавао је занат за припрему папира за штампу у некој од штампарија Стевана Матића или Михаила Поповића. Том приликом долазио је у контакт са фотографијама и штампом, а успут је изучавао и фотографски занат.

После завршеног заната отишао је у Београд и запослио се у књижари Геце Кона (1873–1941). Нешковић је започео да израђује разгледнице Београда, вероватно у сарадњи са неким од београдских фотографа и издавача, али о томе нема ближих података.

Као војник је заробљен 1941. године, када је спроведен у Немачку. После четворогодишњег заробљеништва вратио се породици у Београд, да би око 1950. дошао у Прилике. Према пореским књигама општине Ивањица Миленко

Нешковић је од 1951. до 1965. године водио своју фотографску радњу у Приликама и Ивањици.¹⁶ Израдио је више разгледница Прилика и околине, као и бројне фотографије мештана. Одборнике Народног одбора општине Прилике, са именом и презименом испод снимка, снимео је 1. септембра 1955. године најпре појединачно, да би касније све објединио у једну фотографију.

Пошто је затворио радњу у Ивањици, отишао је у Смедерево и запослио се у Новинско-издавачком предузећу „Наш глас“. Организовао је масовну производњу разгледница широм СФР Југославије (туристичких места, градова, бања, хотела, планина, објеката на обали Јадранског мора...). Због обима послова у ово предузеће довео је и фотографије Владана Мула И. Лазовића из Прилика, Микана Куча из Ивањице и Милојка Моца Маринковића из Чачка. Дневно су производили 25.000 разгледница. Нешковић је у овом предузећу остварио право на пензију. У фотографском раду био је веома активан и стручан. Водио је рачуна о квалитету снимака и репродукцији. Радио је са најбољим фотографским апаратима и најновијом технологијом филмова, фото-папира и фотографских хемикалија.

Милентије Живковић (1909–1982)

Милентије Живковић је рођен 1909. године у Милићима код Студенице, од оца Миленка и мајке Милеве. Као младић је, пре 1940. године, дошао у данашње Девиће, општина Ивањица, где је изградио породичну кућу у којој је држао кафану. Та кућа постоји и дан-данас.

Са Мирком Петровићем из Вионице почео је да се бави снимањем фотоапаратом из руке. У кући је опремио приручну лабораторију у којој је развијао филмове и и израђивао фотографије уз помоћ дневне светлости, јер у то време није могао да набави савремену опрему. Филмове, фото-папир, развијаче и фиксире је набављао у Краљеву, Ивањици и Београду. Његове фотографије, настале за време Другог светског рата, могу се пронаћи код многих породица у Чечини и Вионици, али и у другим селима подно Голије.

Живковић се и после рата активно бавио фотографисањем мештана Чечине, Вионице и околних места, махом за нове личне карте, пошто име је, због ондашњих саобраћајних прилика, Ивањица била далеко.

Касније, када се потреба за фотографисањем смањила, Живковић је отпочео рад као трговац у својој кући у Ивањици (Трговинско предузеће „Нови дани“). Преминуо је 1982. године и сахрањен је на гробљу у Вионици.¹⁷

16 | Невенка Бојовић, Радован М. Маринковић, „Моравички занати и занимања“, Задружно предузеће „Ивањица“, Ивањица, „Литопапир“, Чачак, 1990, 124.

17 | Податке за Милентија Живковића и Мирка Петровића прибавио је Радослав Кошанин (Чечина, 1943), који данас са породицом живи у Пожеги.

Павле Максимовић (1914–1945)

Павле (Ђуро) Максимовић из Прилика је око 1938. године набавио фотографски апарат и најпотребнији прибор за израду фотографија. За апарат је имао статив са три ногара. Читав његов рад био је на аматерском нивоу, како је сада сведочио Милован Максимовић (1932) из Атенице (насеље где се из Прилика доселио око 1960. године). У Павловој фамилији је сачуван изванредан број његових ауторских фотографија. Обично је снимао родбину, комшије, другове и друга лица.

Основну школу је завршио у Приликама. После тога отац га је уписао у Пољопривредну школу у Севојну, одакле је прешао у исту школу у Краљево, која је имала интернатски смештај. Пољопривредну школу у Краљеву завршио је око 1930. године. Сигурно је да је у току школовања дошао у додир са фотоапаратом и поступком за снимање и израду фотографија, али о томе не постоје поуздани подаци.

Године 1945. биран је за члана Народно-ослободилачког одбора и Среског одбора Црвеног крста у Ивањици. Радио је и на организацији снабдевања трговачком робом. Исте године погинуо је у саобраћајној незгоди на путу Пожега–Ивањица, у близини Ариља.

Ратко Недељковић (1915–1998)

Рођен је 1915. године у Брезови, од оца Љубомира и мајке Даринке. По занимању је био столар. Занат је изучавао у околини Чачка и у Лиси код столара Шулубурића. Имао је своју радњу у Брезови. Касније се запослио у ивањичком ШПИК-у, у којем је остао до пензионисања. У млађим годинама је свирао на хармоници.

„Раткова свестраност чинила је и његова велика фотографска активност. Умео је да снима апаратом и израђује фотографије. То је чинио из задовољства, али и користи. У то време, после 1945. године, био је тражен фотограф у селима од Ариља до Ивањице, Нове Вароши и Сјенице. Највише је снимао грађане за нове личне карте и друга лична документа. За израду вероватно је користио услуге професионалних фотографа у овим местима. Међу фотографијама трајније вредности, које сам сачувао, спадају нарочито оне са више људи: косачи у пољима, свирачи код Бијеле Цркве, свадбе у Брезови и многе друге.“¹⁸

Недељковић је био фотограф-аматер. Умро је у Брезови 1998. године.

*
* *

Миљојко Радошевић из Брезове (познат по надимку Скело), по занимању опанчар, крајем 30-тих година XX века бавио се аматерским фотографисањем у Брезови и околини. Није остварио веће успехе у овом послу.

Мирко Петровић (1919–1986)

Мирко Петровић је рођен 1919. године у Вионици, општина Ивањица. У току Другог светског рата је, заједно са Милентијем Живковићем, фотографисао мештане Вионице и околних села, нарочито на сеоским саборима. Снимао је и за нове личне карте, али не дуго, јер се око 1946. године одселио у Нови Пазар, где је отворио радњу за оправку радио-апарата и телевизора. Касније се преселио у Врњачку Бању, у којој је преминуо 1986. године.

Милентије Живковић и Мирко Петровић нису били професионални фотографи (нису имали положен стручни испит), али нису били ни прости фото-аматери (радили су у отежаним околностима и били су прилично удаљени од градских центара).

Богољуб Р. Оцокољић (1924–1945)

Рођен је у 1924. у Брезови, од оца Раденка и мајке Пауне (девојачко Стојковић). У Београду је завршио трговачку академију, али је због рата 1941. године дошао кући у Брезову. Фотографисање је научио од брата Сава, па је његов апарат носио по селу и обављао различита аматерска снимања. У том послу помагао му је брат Саво, који је већ био упућен у послове снимања.

Богољуб Оцокољић је са петорицом младића побегао из Ужица 1945. године, јер нису хтели да као необучени иду на Сремски фронт. Дошао је у Брезову, где су га ухватили партизани у кући Кремана Крсмановића и потерали ка Чепову. Приликом претреса пронашли су му у џеповима фотографије мештана, углавном младића и других људи у шајкачама. Партизани, који нису били из Брезове и околних села, помислили су да је Оцокољић фотографисао четнике у шајкачама, па су га одмах стрељали (1945) без пресуде и знања њиховог старешине.

Александар Вујовић (1928–2001)

Александар Ацо Вујовић рођен је 1928. године у Дубрави, од оца Радована и мајке Милунике (девојачко Џелебџић). Родитељи су имали четворо деце: Михаила, Десу, Александра и Зорку. Отац Радован је био пекар и са овим занатом тешко је издржавао породицу. Умро је у чачанској болници 1937. године од последица тетануса.

По завршетку основне школе Вујовић није имао могућности да настави даље школовање. Често је одлазио у фотографску радњу Петра Бјелогрлића, где се интересовао за снимање и израду фотографија. Настале су ратне године, али је његово интересовање за фотографски посао и даље остало снажно.

Половином 1945. године Александар, Милија Самарџић (машиниста, електричар и вуновлачар) и Михаило, Александров брат, ортачки су у Београду купили кино-пројектор. Филмове су приказивали увече у ресторану хотела „Спасовић“ у Ивањици. Александар је једанпут седмично ишао у Београд и одатле узимао за пројекцију претежно руске филмове. Био је то први биоскоп у Ивањици који је радио око три године. После тога, државна власт је откупила кино-пројектор, пошто ова делатност није више могла да буде у приватној својини.

Оставши без посла, Вујовић се запослио при ивањичкој болници, у којој је радио око две године као возач санитетског возила.

Двогодишњи војни рок је служио у Марибор. Касније је у војној јединици фотографисао војнике за војне књижице, а филмове је развијао и израђивао фотограф Драго у својој фото-радњи у Марибору.

После одслужења војног рока, он је неколико месеци 1951. године провео у Београду на пракси у фотографској радњи „Балкан“ (Теразије 41), власника Веселина Гргуревића, са којим је касније био у пословним и пријатељским везама. Прву салон- камеру за снимања у атељеу Вујовић је купио од Милорада Нешовановића из Ивањице. Пред комисијом за полагање мајсторског испита Општинске управе општине Ивањица (коју су сачињавали: председник Ивша Н. Павловић, Стеван Владинић, фотограф – Фото „Звезда“ из Ужица, Трифун Ђукић из Ивањице и секретар Б. М. Б. – потпис нечитак) Вујовић је 28. децембра 1951. године положио испит из фотографског заната.

Наредне године отворио је фотографску радњу „Фото атеље А. Р. Вујовић – Ивањица“ у Улици Милинка Кушића 13. У почетку је имао елипсasti печат 3,5 X 2 cm, а касније правоугаони 3 X 1,5 cm са датумаром. Током рада водио је рачуна о квалитету снимања и у атељеу и ван њега, као и о квалитету самих фотографија.

Стално је пратио новине у технологији израде филмова, фото-папира, хемикалија и фотографских апарата који су претежно увозени из тадашњег СССР-а (Кијев, Зоркиј, Смена), а мање из западноевропских земаља. У атељеу је снимао муштерије за личне карте, пасоше, возачке дозволе, портрете једног или више лица, групе ђака основних и средњих школа. Ван атељеа највише је снимао туристичке објекте у Ивањици: камени мост, павиљон, брану на Моравици, хотел „Елен“ у Ариљу, школске зграде, објекте и мештане у Приличком кисељаку, детаље Голије, Јавора, Сателитску станицу „Југославија“ у Дубрави и много других познатих места и предела. Одржавао је пословне везе са многим фотографима у Чачку, Ужицу, Београду и другим местима. За преписку је имао плаве коверте са одштампаном адресом: Александар Р. Вујовић, фотограф, Ивањица, Улица Милинка Кушића 13.

Из фото-радње Вујовића, у различито време, фотографски занат завршили су Јован Радоњић из Љубића (Чачак), Драган Јованчевић из Ивањице и Томислав М. Луковић из Прилика.

Крајем 1960. године Вујовић се са породицом (супруга Десанка и синови Радован и Милан) преселио се у Београд. Већ у јануару наредне године запослио се у Новинско-издавачком предузећу „Седма сила“ као шеф фото-службе. После седам година рада прешао је у „Туристичку штампу“ у Београду на радно место комерцијалисте, са правом да обавља снимање уместо фото-репортера на терену и да о томе закључује комерцијалне послове. У овом предузећу остао је до пензионисања 1988. године.

Вујовић је сарађивао са више фотографа у Београду: Фото „Балкан“ (Веселин Гргуревић), Димитрије Коцић, Фото „Урошевић“, Фото „Венус“ (Урош Влаховић), Фото „Лада“ и многи други. Сви су га волели и ценили као активног фотографа. Био је пријатељ са Љубивојем Крстонићем из Пожеге, Стевом Влаићићем из Ужица, Драганом Виторовићем, Ацом Симићем, Миканом Бајићем (сви из Чачка), као и са многим другим.

Учествовао је 26. фебруара 1958. године у Београду на годишњој скупштини Удружења фотографа Србије, о чему сведочи фотографија на коме је 13 фотографа (међу њима Аца Симић, Драган Виторовић и Александар Вујовић).

Александар Р. Вујовић је био познат по снимању и објављивњу разгледница Ивањице, Чачка и других места пре одласка у Београд. „Туристичка штампа“ издавала је велике серије разгледница које су продаване широм бивше Југославије. Поред тога, издавали су и бројне туристичке публикације српских бања, туристичких места, планина и др. Вујовићу је у овим пословима – снимањима помагао и син Милан (1957–1999). На свим разгледницама увек је било одштампано „Снимио А. Вујовић“ или „Снимио М. Вујовић“.

Александар Вујовић је добио диплому на Другом међународном сајму занатства, који је одржан јуна месеца 1960. године у Београду.

На ванредној скупштини Савеза удружења професионалних фото-филмских стручњака и уметника фотографије Југославије, одржаној 4. септембра 1968. године, Вујовић је изабран за делегата Првог конгреса професионалних стручњака и уметника фотографије Југославије (одржан од 8. до 15. новембра 1968. године на Београдском сајму).

Александар Р. Вујовић је као пензионер написао књигу „Ивањица – туристичко пословни водич“ (цепни формат) са 54 стране текста и 30 фотографија у боји. Техничко и графичко обликовање урадили су „Fast Print“ – Радован А. Вујовић, „Art Plus“ – Предраг Тончић и „Kord Grafika“ – Марина Рајичић. Књигу је 1995. године штампао „Литопапир“ из Чачка. На овој туристичкој публикацији сарађивао је и Мирчета Јовановић (Фото „Звезда“ из Ивањице). Иако је живео у Београду, Вујовић је преко лета често боравио у Ивањици, где је у Његошевој улици купио скромну кућу. Увек је био у контакту са пословним људима и фотографским пословима. Тако је 11. маја 1997. године са аутором

овог рада снимии више објеката и панорама Прилика, Дубраве и Радаљева, за хронику ових села која је одштампана 2002. године.

Почетком 2001. године Александар Вујовић се тешко разболео и 26. марта исте године преминуо у Београду. Сахрањен је на Ивањичком гробљу.¹⁹

Зорица Бјелогрлић (1931)

Рођена је 3. децембра 1931. у Београду, као прво дете Петра и Миленије.

За време немачке окупације (1941–1944) ишла је у гимназију у Ивањици и помагала оцу у фотографској радњи у Моравској улици 1. Највише су снимали мештане за издавање личних карата. Радећи овај посао, учила је занат и прилично добро га је савладала. После очеве смрти 10. јануара 1944. године радила је у радњи онолико колико је могла.

Да би завршила фотографски занат, 1946. године отишла је у Београд у атеље Димитрија Коцића (Таковска 15). Од њега и његове кћерке Олгице много је научила, јер у они били врсни мајстори. У Београду је положила стручни испит из фотографске струке и вратила се у Ивањицу, где је наставила да ради у Моравској улици.²⁰

Фотографску радњу је водила од 1949. до 1961. године, када је отишла у Београд, а касније се удала за Бранка Бацковића. Данас живе у Новом Београду.

Снимала је Kodakом на плоче и Retinom и Velton на план-филмове. Радила је са копир-апаратом за увељичавање фотографија. Користила је материјале које је употребљавао и њен отац Петар, а касније је набављала и од „Фотокемике“ из Загреба. Снимала је у атељеу и ретуширала негативе и позитиве, а на терену је фотографисала групе људи, ђаке, свадбе и вашаре. Неке фотографије је радила у зеленом тону. Све је израђивала у црно-белој техници, по захтеваним величинама. Фотографским пословима се бавила дванаест година.

Слободан Бјелогрлић (1933–1993)

Рођен је 28. јула 1933. године у Ивањици као друго дете Петра и Миленије. Фотографски занат учио је код сестре Зорице у очевој радњи. Као и сестра, занат је завршио у атељеу Димитрија Коцића у Београду. Стручни испит положио је пред комисијом у Ивањици. Од 1963. године наставио је да ради у очевој радњи. Касније је ову радњу затворио, да би је отворио у центру града, у Улици Милинка Кушића. Снимао је у атељеу, али највише на терену. Користио је савремену

19 Највише података о Александру дала је његова супруга Десанка (рођена Радмановић).

20 Невенка Бојовић, Радован М. Маринковић, „Моравички занати и занимања“, Задружно предузеће „Ивањица“, Ивањица, „Литопапир“, Чачак, 1990, 124.

технологију и јапанске фотографске апарате Nikon, Canon, Konica, Matia и друге. Имао је и немачку Leika. Добра опрема и хемикалије обезбеђивали су одличне фотографије, које је израђивао у црно-белој техници. Почео је да ради са 20, а овим послом се бавио 40 година.

Пратећи развој технологије набавио је и опрему за израду фотографија у боји. У Ивањици је био познат по надимку „Слобо Пекинац“. Умро је 17. септембра 1993. године у Ивањици. Сахрањен је на Ивањичком гробљу.

Милан Боровићанин (1935)

Од 1961. године Милан Боровићанин је у свом селу Чечини, општина Ивањица, почео да ради као фотограф-аматер. Тада је у Краљеву купио први фотографски апарат Altix. Преузевши апарат, одмах је поставио елементе за снимање и фотографисао продавачицу. Касније јој је донео урађене фотографије, на чему му је она била захвална.

Боровићанин је рођен 1935. године у селу Чечини, где и данас живи и ради са породицом, од оца Вукашина и мајке Пелагије. Остао је да ради на селу. Бавио се столарским, зидарским, водоинсталатерским, електричарским, молерским и другим пословима.

Пошто у то време у његовом крају није постојао фотограф, а фотографије су у народу сматране великом уметношћу, одлучио је да започне да се озбиљно бави овим пословима, иако није имао потребно знање. Врло брзо је постао популаран, а нарочито код девојака. То му је касније омогућило и лакшу женидбу. Са Олгом из Бзовика ступио је у брак 1962. године и са њом изродио троје деце: Горгину, Весну и Микицу. Сликао је свадбе, славе, посела, рођендане, косаче, жетеоце, ђаке, испраћаје регрута у војску и друге догађаје у Чечини и околним селима. Куповао је руске апарате Кијев, Зоркиј и Зенит, а на крају и Prastiku (источнонемачка производња).

Пошто је развио посао и постао популаран у Чечини и Девећима, ивањички фотографи су почели да се жале на њега и његов рад за који не плаћа порез. Због тога је био саслушаван од инспектора у општинској управи у Ивањици. Одлучио је да положи фотографски испит пред комисијом у фотографској радњи Радомира Куча. Испит је положио 1975. године.

Док су рађене црно-беле фотографије, у Девећима је уредио своју лабораторију за развијање филмова и копирање фотографија. Највише је користио филмове „Orvo“ (источнонемачки) и мађарски фото-папир „Forte“. У раду постизао је одличне резултате. Грађани су били задовољни.

Када је уведена техника у боји, филмове је поштом слао у Загреб на прераду, а касније је то чинио Вучић Вуловић из Атенице код Чачка. Доста је сарађивао и са Милошем Симовићем, фотографом из Чачка.

Фотограф Јован Баковић, Ивањичанин, набавио је машину за израду фотографија у боји, па је он у последње време Милану пружао услуге, јер је био

знатно ближи. Пре више од десет година у Београду је урадио 4.000 разгледница са темама: Девићи, природа, чобанице, деца на ливади и ловац са керовима. Све су врло брзо продате туристима који су долазили у села под Голијом. Сликање је предао сину Милици по повратку из војске. Радња Милана Боровићанина носила је назив Фото „Микица“ – Девићи, а имао је елипсаст печат.

Био је, а и данас је, ловац у голијским селима. Са собом је увек носио и фото-апарат и њиме бележио интересантне догађаје. Фотографије је слао „Ловачким новинама“ у Београду за рубрику „Пером и камером у лов“.

*
* *

Радослав Кошанин, који као пензионер живи у Пожеги, родом из Чечине, изјавио је да у породичним фотографијама његовог деде има неких из око 1900. године, који је снимио Аврам Ђирић – Ердоглија, фотограф из Краљева. Он је у голијска села долазио као путујући фотограф. Том приликом је у њиховој кући оставио своју фотографију за успомену.

Томислав М. Луковић (1939)

Један од млађих фотографа у Ивањици 70-тих година XX века био је Томислав Луковић из Прилика. Рођен је 1939. године у Приликама, од оца Милована Миша Багаша и мајке Славке. Похађао је Школу ученика у привреди у Ивањици, у којој се определио за фотографски занат који је изучавао три године у фотографској радњи Александра Вујовића. Сваки радни дан од 7 до 13 часова проводио је у фотографској радњи и практично учио све о изради фотографија, развијању филмова и других послова уз стални надзор Александра Вујовића. Посебно је вежбао ретуширање негатива, а по потреби и позитива. Ретуширање је, као је често истицао Луковић, врхунац мајсторства сваког фотографа.

После подне је похађао редовну наставу у школи. Стручне испите из II и III године слушао је у Београду. За сваку завршену годину добијао је сведочанства. Завршни калфенски испит положио је у Пожеги код неутралног мајстора где је морао да направи три фотографије (разне), од којих је једна обавезно била ретуширана, а то је портрет повећан на 30 x 40 cm. Под ретуширањем негатива подразумева се да се негатив стави под благо светло, да се детаљно прегледа лице и специјалном оловком умањују боре и црте лица доводе у естетски изглед, а да се потом апарат за експонирање ставља на фото-папир који се развија у развијачу и фиксира, испира у води, суши и пегла на стаклу. По положеном испиту од Школе ученика у привреди у Ивањици добио је сведочанство 6. септембра 1960. године. Није одмах отворио радњу, већ је, као квалификовани фотограф, радио код мајстора у Ивањици, Пожеги, Чачку, Београду и Херцег Новом.

По испуњењу услова Одељење за привредни и друштвени развој Скупштине општине Ивањица, на основу члана 21. Општег закона о занатским радњама самосталних занатлија СР Србије, донело је 23. марта 1970. године решење којим му је одобрено оснивање занатске радње фотографске струке. Седиште радње у Ивањици било је у Улици Миљинка Кушића 32. Радња је пословала под фирмом Фото „Томо“ – Томислав М. Луковић. Отворена је 1. априла 1970. године.

Бавио се и уметничком фотографијом. Његове фотографије су објављиване у листовима „Феријалац“, „Глобус“ (Загреб), „Дуга“ (Београд) и другим. Захваљујући фотографији обишао је пола Европе са туристичим групама, али и самостално.

Од комерцијалних фотографија највише су се тражили портрети у атељеу, фино ретуширани. То данас више нико не ради. Зато треба знања и умећа, а данашњи апарати то не могу да направе.

Томислав Луковић је радио са апаратом Zajs-ikon из 1930. године, на сталку високом 1,30 м и тешком 10 кг. То је апарат само за атеље. Репортажу, односно спољне снимке, у почетку је радио са Кијевом, Prastikom, Fleksketom, Rolofleksom, а касније су на тржиште дошли нови јапански фото-апарати (Minnolta, Olympia, Canon и други).

Професионалне фотографе полако побеђују аматери са дигиталним електронским апаратима, али нико од њих не зна да направи праву фотографију (састави емулзију за негатив на стакленој плочи). На саборима је радио фотографије за пет минута, много пре америчког Polaroida.

Доста је сарађивао са Михаилом Вујовићем из Чачка. Када је видео да не може да прати нове технологије, напустио је овај посао и затворио радњу. У току лета је радио у Херцег Новом, од Каменара до Игала. Дневно је правио 100 до 150 снимака, па је пристојно зарађивао.

Томислав М. Луковић се више не бави фотографским пословима. Са породицом живи у Приликама.

Драган Јованчевић (1939)

Рођен је 1939. године у Ивањици, од оца Петра и мајке Савете. Изучавање фотографског заната започео је 1955. године код Александра Вујовића у Ивањици. Истовремено је похађао и Школу ученика у привреди у Ивањици, док је стручне предмете из фотографске делатности слушао и полагао у Београду, у предузећу „Фото студио“.

Фотографски занат је завршио 1958. године. У почетку практичног рада од Александра Вујовића је добио савете како да сними панораму Ивањице. Отишао је на терен и успешно обавио снимање.

У циљу даљег усавршавања у Београду је 1959. године положио испит за високо квалификованог фотографа. Када се Вујовић крајем 1960. године одселио у Београд, Јованчевић је остао у локалу, али је радњу, по одобрењу, отпочео да

води Миленко Нешковић из Прилика. У овој радњи Јованчевић је остао две године, да би 1963. почео да ради у Индустрији тепиха у Ивањици као фотограф при комерцијалној служби.

Снимао је тепихе у боји и тако припремао за штампу фабричке каталоге. Био је међу првим фотографима из Ивањице који су у Београду савладали технологију израде фотографија у боји. Имао је савремене фото-апарате, а занат је започео снимањем апаратом марке Contessa. У индустрији тепиха је стекао и право на пензију 1998. године.

Photographers in Gornji Milanovac, Guca and Ivanjica

Given data are about photographers who were working in their photo workshops in Gornji Milanovac, Guca and Ivanjica, offering and giving photo services to citizens, organizations, legal persons and others. Photographers are in the focus as their profession is a kind of craft and they were taking apprentices in according with legal regulations and founding shops. Schooling lasted three years. They were taking professional examination before the examining board after completed practice. In this way continuity was provided.

All researches carried out in these three municipalities (Gornji Milanovac, Guca and Ivanjica) have one aim in common and that is to preserve as many data as possible from forgetting for future generations. In the last twenty years of the previous century many quality changes in producing cameras happened regarding great optical strength and new electronic devices. Changes in the quality of photographic paper in color and in black and white technique also happened, leading to reducing the cost of shooting and making photos.

Data about photographers were given in chronological order by year of birth.

In the Collection of Works of the National Museum in Cacak in number XXXVII for 2007, the text about photographers in Cacak from 1890 to these days was published.

In this way theme about photographers in Morava Region for municipalities Cacak, Gornji Milanovac, Guca and Ivanjica is covered. It has not been done before and it presents a modest contribution to studying photographic activity in these municipalities.

Dragoljub VUJOVIC

Les photographes à Gornji Milanovac, Guca et Ivanjica

Les données concernant les photographes qui travaillèrent dans leurs ateliers de photographie à Gornji Milanovac, Guca et Ivanjica et ainsi offrirent des services photographiques aux citoyens, aux organisations, aux personnes de droit privé et à d'autres, furent élaborées. En général, il s'agit de photographes de métier qui selon les normes en vigueur ouvrirent des ateliers. Ils y admirent des élèves pour l'apprentissage du métier de photographe. La scolarisation dura pendant trois années scolaires. Après l'accomplissement du stage auprès d'un jury, ils durent se présenter à l'examen de compétence professionnelle. De cette façon, la continuité de ces artisans fut assurée.

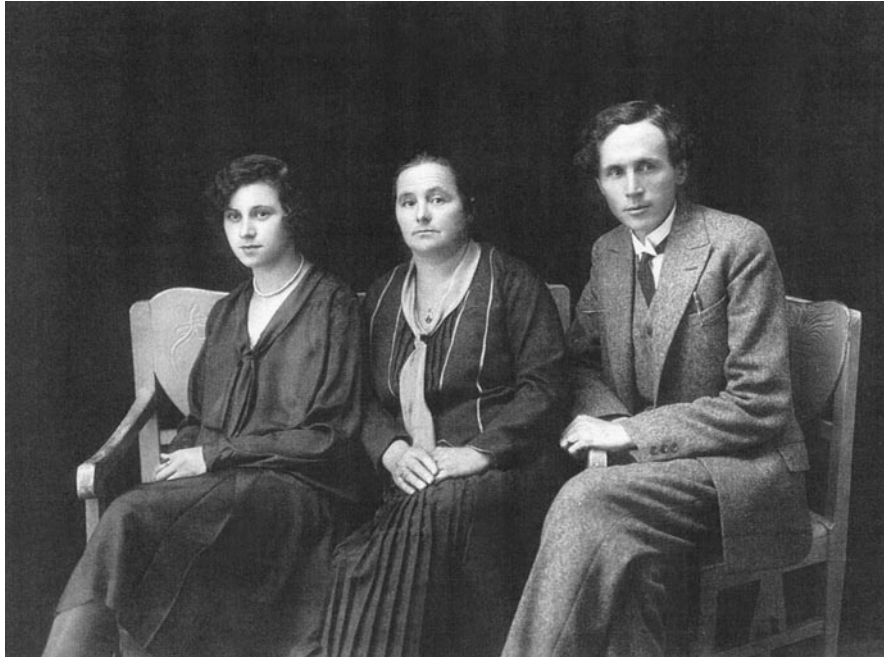
Toutes les recherches concernant ces photographes dans ces trois communes (Gornji Milanovac, Guca et Ivanjica) eurent pour objectif de conserver de l'oubli de nombreuses données pour les générations à venir. Durant les dernières vingtaines années du siècle précédent se déroulèrent de grands changements qualitatifs concernant la fabrication des appareils photographiques avec une forte puissance optique et l'installation de mécanismes électroniques. Des changements dans la qualité du papier pour les photographies en couleur et en technique noir et blanc advinrent. Tout ceci mena à une diminution du coût des prises de vues et du développement des photographies.

Les renseignements concernant les photographes furent donnés par ordre chronologique suivant les dates de naissance.

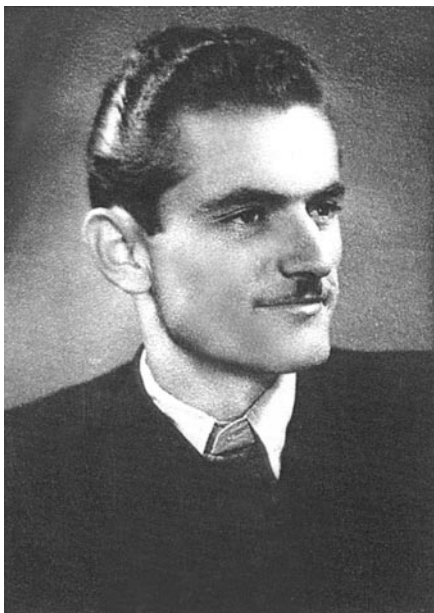
Dans le Recueil des ouvrages du Musée national à Cacak, le numéro XXXVII pour l'année 2007, un texte sur les photographes à Cacak, de l'année 1890 jusqu'à aujourd'hui même, fut publié.

De cette façon fut traité le thème sur les photographes de la région de la Morava pour les communes de Cacak, de Gornji Milanovac, de Guca et d'Ivanjica. Ceci ne fut pas élaboré jusqu'à présent de cette manière, mais cela représente une contribution modeste à l'étude de l'activité photographique dans ces communes.

Dragoljub M. VUJOVIC



*Фотографи из Горњег Милановца, са десна на лево: Благоје Ђорђевић (1888–1965),
супруга Милева и кћи Добринка (1910–1977) снимљени око 1930.*



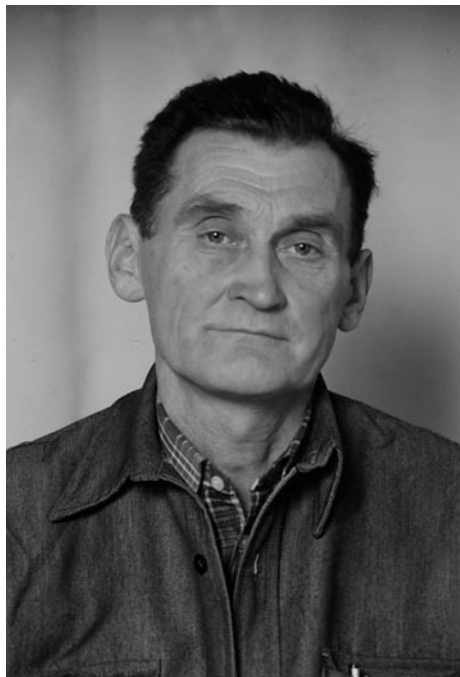
*Александар Лека Јовановић (1824–1983),
фотограф из Горњег Милановца*



*Петроније Броћић (1875–1950),
фотограф из Гуче*



*Љубица П. Брођић удата Араповић
(1904–1982),
фотограф из Гуче*



*Селимир Т. Јовановић (1926),
фотограф из Виче, општина Лучани
снимљени око 1970.*



*Селимир А. Лончаревић (1897–1982),
(у средини) са два пријатеља
Београд, Теразије 32 снимљени око 1965.
испред радње “Фото Лончаревић”*



*Ружица Чолаковић удато Ђорђевић
(1946–1995) фотограф из Гуче,
снимљена око 1980*



*Драгица и Милица Ерић Димчић
(са лева на десно), снимљене у Гучи 1944*



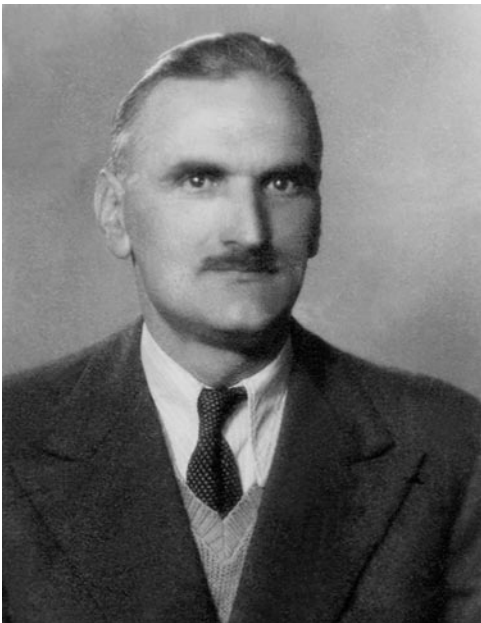
*Текст испод фотографије: “На Миланкин рођендан 18. фебруара 1911. год. Гуча”
На полеђини текст – отиснут печат (штампана слова) “Петроније М. Броћић фотограф Гуча*



*Петар Бјелогрић (1899–1944)
фотограф из Ивањице, снимљен око 1935. год.*



*Саво Р. Оцокољић (1906–1946) из Брезове,
фото аматер, у униформи жандара*



*Миленко В. Нешковић (1908–1989),
фотограф из Прилика, снимљен у Београду
1958.*



*Богољуб Оцокољић (1924–1945),
из Брезове, фотоаматер*



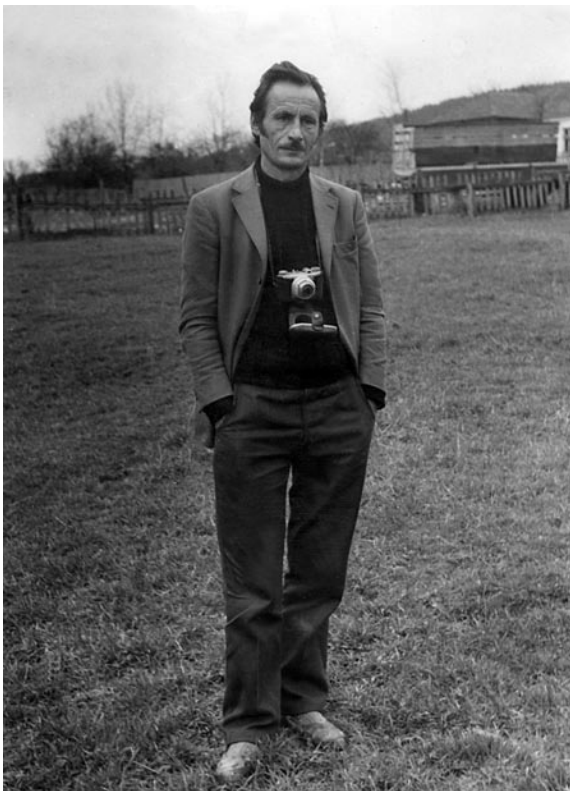
*Зорица Бјелогрић (1931), фотограф из
Ивањице, снимљена 1992.*



Александар Ацо Вујовић



*Слободан Бјелогрић (1933–1993), фотограф
из Ивањице, снимљено око 1960.*



*Милан Боровицанин (1935),
фотограф из Чечине, општина
Ивањица снимљен око 1980.*



*Томислав М. Луковић (1939), фотограф из
Прилика*



Драган П. Јованчевић